

Συχνά γίνεται λόγος —και πολλές φορές άστοχα— για τα «ελληνικά γλωσσικά νησιά» του Σαλέντο και της Καλαβρίας, αλλά ελάχιστοι γνωρίζουν πραγματικά το θέμα.

Το γκρίκο και το γρεκάνικο —έτσι ονομάζονται οι δύο νεοελληνικές διάλεκτοι που μιλιούνται ακόμη και σήμερα σε λίγες κοινότητες μεταξύ Λέτσε και Ρήγιο— είναι οι τελευταίες ζωντανές φωνές μιας πανάρχαιας ιστορίας, που για αιώνες δίχασε τους μελετητές.

Κατά τον εικοστό αιώνα διεξήχθη μια πραγματική ακαδημαϊκή μάχη γύρω από την προέλευσή τους. Από τη μία πλευρά, η ιταλική ακαδημία, που υποστήριζε μια μεσαιωνική γένεση, συνδεδεμένη με μεταγενέστερες βυζαντινές μεταναστεύσεις· από την άλλη, η πλειονότητα της διεθνούς γλωσσολογίας, που έκλινε υπέρ μιας συνέχειας από την αρχαιότητα.

Σήμερα μπορούμε να διαβάσουμε εκείνη τη διαμάχη ως παιδί της εποχής της: από τη μία ο ιταλικός εθνικισμός, που ήθελε να μειώσει την ελληνική κληρονομιά σε ένα όψιμο και περιθωριακό επεισόδιο· από την άλλη οι ρομαντικοί ελληνόφιλοι, που έβλεπαν στον Νότο της Ιταλίας την άμεση συνέχεια της Ελλάδας. Η αλήθεια, όπως συχνά συμβαίνει, ήταν πιο σύνθετη — και πιο ισορροπημένη.

Η σύγχρονη γλωσσολογική και ιστορική έρευνα συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με την αρχαία θεωρία, εντάσσοντάς την όμως σε ένα ευρύτερο πλαίσιο: εκείνο ενός Νότου όπου η ελληνολατινική διγλωσσία υπήρξε ο κανόνας επί χιλιετίες.

Το λεγόμενο «ακραίο νότιο γλωσσικό διασύστημα», στο οποίο ανήκουν τα ιδιώματα του Σαλέντο, του Ταράντο, της Καλαβρίας και της Σικελίας, γεννήθηκε από μια συνεχή επαφή ανάμεσα στις δύο γλώσσες: μια ζωντανή, καθημερινή συγχώνευση που δημιούργησε ένα μοναδικό φαινόμενο μέσα στον ρωμανικό κόσμο.

Τα ελληνόφωνα νησιά που επιβιώνουν σήμερα δεν είναι ανωμαλίες, αλλά τα τελευταία άκρα μιας απείρως ευρύτερης περιοχής, που σταδιακά συρρικνώθηκε μέσα στους αιώνες.

Στον 13ο αιώνα, στο τέλος της σβέβικης περιόδου, τα ελληνικά ήταν ακόμη καθημερινή γλώσσα σε ολόκληρη τη χερσόνησο του Σαλέντο, σε μικρότερο βαθμό στις περιοχές της Μούρτζια και των ακτών του Μπάρι, κυρίαρχη στην κεντρική και νότια Καλαβρία και στην ανατολική Σικελία, και πιο περιφερειακή στον Πολλίνο, στο Τσιλέντο και στη Νάπολη.

Τον 16ο αιώνα ο χάρτης είχε ήδη περιοριστεί: τα ελληνικά παρέμεναν ζωντανά στην περιοχή του Λέτσε και σε ορισμένους δήμους του Ταράντο και του Μπρίντζι, στην περιοχή του Ρηγίου και στη Μεσσήνη.

Τον 19ο αιώνα φτάνουμε, περίπου, στη σημερινή τους κατανομή.

Η πραγματική τομή ήρθε με τη μετάβαση από το ελληνικό στο λατινικό τυπικό, αρχίζοντας από την ανζουϊκή περίοδο.

Με την αλλαγή της λατρείας άλλαξε και η γλώσσα, και τα ελληνικά —που επί αιώνες υπήρξαν γλώσσα της εκκλησίας, του σχολείου και της καθημερινής ζωής— αποσύρθηκαν σταδιακά, πρώτα από τις πλατείες και τέλος από τα σπίτια.

Όμως οι κοινότητες των Γκρίκων και των Γρεκάνων δεν είναι επιβιώσεις «άλλες» ή απομονωμένες εστίες.

Δεν υπάρχει τίποτα, ούτε στα έγγραφα ούτε στην καθημερινή ζωή, που να δείχνει ότι

υπήρξαν ποτέ διαφορετικές από τους γείτονές τους, ένα ξένο στοιχείο μέσα στο περιβάλλον τους. Η γλώσσα τους δεν τις χωρίζει τις αφηγείται.

Είναι η ζωντανή μνήμη αυτού που κάποτε ήταν και δικό μας — η ηχώ ενός κοινού παρελθόντος που εξακολουθεί να μας μιλά, όχι σαν απολίθωμα, αλλά σαν σπίθα που ακόμη καίει.